

ТЕХНОЛОГІЇ ОПРАЦЮВАННЯ ДИСКУСІЙНИХ ПИТАНЬ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

У статті розглядається проблема застосування дискусії і її різновидів на уроках української мови в старших класах.

Ключові слова: спілкування, дискусія, дискутанти, інтерактивні технології, форми дискусії.

Постановка проблеми застосування в навчальному процесі старшої школи технологій опрацювання дискусійних питань обумовлена соціальними й ідеологічними перетвореннями в Україні, які викликають необхідність виховання творчої особистості та переосмислення сформованої системи навчання і виховання (Державна національна програма «Освіта» (Україна в ХХІ ст.)).

Школярі прагнуть до самостійного творчого пошуку, який пробуджує радість, виховує почуття гідності, самоповаги. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема застосування технологій опрацювання дискусійних питань як форми навчальної роботи на уроках. Правильно організовані дискусії допомагають учням проявити себе, показати свої здібності, таланти, викликають бажання не просто копіювати, повторювати сказане вчителем, а вносити в діяльність елементи творчості, використовуючи набуті раніше знання, доводити розпочату справу до кінця самостійно, без сторонньої допомоги. Навчальні дискусії, хід яких регулюється вчителем, уміло спрямовують розумову активність школярів, формують у них готовність переборювати труднощі при розв'язанні складних завдань, заохочують ініціативність учнів, розвивають творчу активність [1].

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми. Дискусія як публічне обговорення будь-яких проблем,

суперечних питань аналізується, передусім, у літературі з проблем риторики. Однак, зважаючи на те, що в ораторському мистецтві дискусія розглядається в основному з погляду красномовності, майстерності мовлення, неможливо говорити про особливості використання дискусії в навчальному процесі як форми роботи на уроках в школі. Адже учні підліткового віку ще не володіють майстерністю мовлення, що є необхідною умовою проведення такої дискусії, про яку йдеться в літературі з риторики. Отже, виникла потреба в наукових дослідженнях, які дадуть змогу обґрунтувати принципи та умови проведення дискусії в навчальному процесі середньої школи. Останні десятиліття ознаменовані появою робіт психолого-педагогічного та методичного спрямування, в яких аналізуються різні аспекти дискусійного навчання: У. Глассер (переваги дискусійного навчання), С. Дем'янчук (дискусія як засіб мотивації навчальної діяльності), Н. Михальчук (психологічні умови ефективності навчальної дискусії) та ін.

Мета статті – розглянути технології опрацювання дискусійних питань, висвітлити етапи організації дискусій, визначити критерії її оцінювання, представити поради учасникам дискусії.

Виклад основного матеріалу. На думку деяких педагогів, за ефективністю передавання інформації навчальні дискусії поступаються лекціям, однак для закріплення фактичного матеріалу, його творчого усвідомлення й формування ціннісних орієнтацій вони є ефективнішими. Перевагами дискусії в засвоєнні учнями матеріалу є обмін інформацією, наявність різних думок і припущень, можливість аналізувати й критикувати будь-яку думку, стимулювання учасників до пошуку спільної думки та ін.

На нашу думку, у старших класах технології опрацювання дискусійних питань є надзвичайно ефективними, адже учні мають активний і творчий характер мислення, бажання висловити свою точку зору, довести її правильність. Використання методів і прийомів опрацювання дискусійних питань сприяє розвитку комунікативних умінь, глибокому розумінню

проблеми, навичок оперування аргументами, критичного мислення. Під час такої роботи у старшокласників удосконалюються також навички зважати на думки інших, визнавати вдалі аргументи, краще розуміти іншого, уточнювати власні переконання й формувати позицію.

У науковій літературі широко представлені форми дискусій. Досить часто дослідники на позначення однакових форм дають різні поняття, що ускладнює їх засвоєння. Так, метод обговорення дискусійного питання, при якому учасники розподіляються на дві групи, утворюють кола й розміщуються навпроти, називають «крутилка» (рос. – «вертушка», М. Єрохіна, М. Короткова), «концентричними колами» (В. Рудиня, К. Баханов), «каруселлю» (О. Пометун, Л. Пироженко). Метод, який ґрунтується на обговоренні проблеми в невеликій групі з подальшим викладом позицій у вигляді коротких виступів, називають «панельною дискусією» (В. Рудиня) або «засіданням експертної групи» (М. Короткова). Серед інших форм дослідники пропонують такі варіанти обговорення дискусійних питань, як «судові засідання» (К. Баханов), «ток-шоу» (О. Пометун), «дискусія з елементами ігрового моделювання» (М. Короткова). Варто зазначити, що всі зазначені форми дискусії мають спільні риси: в їх основі лежить елемент гри та драматизації, а також погляд на проблему з позиції «учасників подій». Тому, на наш погляд, для цих форм доцільно використовувати назву «дискусія з елементами ігрового моделювання».

«Засідання експертної групи» («панельна» дискусія) є такою формою дискусії, коли окремі учасники (4-6 чоловік) разом з головуючим, роль якого виконує, як правило, учитель, утворюють «експертну групу», яка обговорює проблему спочатку між собою, а потім кожен експерт висловлює свою думку всім іншим учасникам. Зазначена форма дискусії потребує компетентності й ретельної підготовки основних учасників («експертів»). Також треба контролювати, щоб найбільш активні учні не перехопили всю ініціативу, та суворо дотримуватись регламенту (тривалість однієї доповіді — 3-5 хв.).

«Круглий стіл» — форма публічного обговорення тих чи інших питань, якій притаманні певний порядок і черговість висловлювань його учасників, а також рівні права і позиції всіх присутніх. Це простіша й м'якша форма обговорення, ніж дебати, «мозковий штурм», диспут тощо. Проводити його можна у різних ситуаціях і з різною метою: перед постановкою проблеми, для генерування нових ідей, обговорення існуючих, щоб підбити підсумки, після якогось заходу [2].

«Концентричні кола» — дискусія невеликої групи учнів, котру залучають до спілкування інші учасники. Група обговорює дану тему, інші слухають, потім здійснюється обмін позиціями. Концентричні кола рекомендується використовувати в роботі з великими групами (15-30 учасників). Така дискусія проводиться два рази по п'ятнадцять хвилин.

Г. П'ятакова й О. Глотов рекомендують використовувати й інші форми, послуговуючись при цьому терміном «інтерактивні прийоми організації обміну думками»:

- «форум» (обговорення нагадує «панельну дискусію», включається обмін думками з аудиторією);
- «засідання суду» (імітація слухання справи в суді, ролі всіх учасників чітко розподілені);
- «дебати» (обговорення проблемних питань на основі заздалегідь підготовлених виступів учасників двох команд-суперників);
- «техніка акваріума» (створюються 2-4 групи, які по черзі займають місце в «акваріумі» й обговорюють запропоновану ситуацію, діяльність кожної групи обговорюється також класом) [3].

Цікавим є також **«метод ПРЕС»**. Цей нескладний метод варто застосовувати з метою навчити аргументувати власні думки. Суть його полягає в покроковому проходженні чотирьох етапів:

1. ПОЗИЦІЯ. Висловити свою точку зору, пояснити, у чому вона полягає («Я вважаю, що...»).
2. ОБГРУНТУВАННЯ. Пояснити причину появи цієї думки, тобто на

чому ґрунтуються докази («...тому, що...»).

3. ПРИКЛАД. Навести приклади, додаткові аргументи на підтримку своєї позиції, назвати факти, які демонструють Ваші докази («...наприклад...»).

4. ВИСНОВКИ. Узагальнити свою думку, зробити висновок («отже, ...», «таким чином, ...»).

В експериментальному дослідженні, яке проводилося в старших класах, ми використовували картки з дидактичним матеріалом і пропонували проаналізувати за поданою схемою мовні явища. Наприклад, «Просте чи складне речення», «Словосполучення чи ні», «Двокрапка чи тире» – 11 клас; «Яким стилем написаний текст», «Який розряд прикметника», «Запозичене чи власне українське слово» – 10 клас.

«Метод ПРЕС» розвиває вміння чітко й стисло формулювати та аргументовано висловлювати думку з дискусійного питання, сприяє усвідомленню чіткої будови творів, що, у свою чергу, ефективно впливає на розвиток комунікативних умінь як в усній, так і в писемній формі.

Прийоми «методу ПРЕС» входять і до іншої форми обговорення дискусійних питань, яку ми використовували в експериментально-дослідному навчанні, – «**Займи позицію**». Перш ніж висловити свою думку з приводу оголошеного дискусійного питання, кожному учневі пропонували підійти до однієї з табличок «ТАК», «НІ», «НЕ ЗНАЮ» й обґрунтувати вибір. Після того, як усі висловлювали свої аргументи класу, дозволялося змінити точку зору й підійти до іншого плакату, пояснивши причину свого переходу й назвавши найбільш переконливу ідею чи аргумент протилежної сторони.

Варто зазначити, що застосування дискусії на уроках мови відбувається в двох напрямках: дискусія як предмет вивчення в старших класах (програмою передбачено відповідні уроки розвитку мовлення в 11 класі) і дискусія як навчальний метод. Тому вчителю-словеснику треба ґрунтовно володіти технологією підготовки й здійснення обговорення дискусійних питань.

У ході експериментального навчального навчання в старших класах ми дотримувалися такої схеми:

I Планування дискусії:

а) вибір теми (найчастіше проблемні, щоб підходи до їх висвітлення були різновекторними, актуальними, соціально важливими і цікавими для дискутантів; дискусії, пов'язані з мовним матеріалом, повинні були донести до учнів думки про складність мовної матерії, навчали бути уважними до фактів мови тощо);

б) складання плану дискусії (план ми пропонували заздалегідь, щоб учні підготувалися до дискусії, або ж безпосередньо на початку обговорення);

в) формулювання чітких і недвозначних питань, створення відповідної атмосфери та нагадування правил ведення дискусії.

II Хід дискусії:

а) актуалізація основних правил участі в дискусії;

б) обговорення дискусійних питань за планом.

III Підбиття підсумків дискусії:

а) стисло сформулювати суть позицій, що висловлювалися в процесі обговорення;

б) підкреслити обґрунтованість певних позицій, непереконливість інших;

в) звернути увагу на точність формулювання дискутантами тез та чіткість і переконливість їхніх аргументів;

г) відзначити культуру мовлення дискутантів, проаналізувати стиль висловлювань;

д) відзначити толерантність учасників дискусії.

Слід зазначити, що керування ходом дискусії полягає не в постійних директивних репліках чи викладанні власної позиції з кожного обговорюваного питання. Основне знаряддя організатора – запитання. Практика показує, що найефективнішими є запитання відкритого типу, які стимулюють мислення, «дивергентні» чи «оцінювальні» за своїм змістом. «Відкриті» запитання, на відміну від «закритих», не передбачають короткої однозначної відповіді. Це запитання типу «Як...?», «Чому...?», «За яких обставин...?», «Що може відбутися, якщо...?» тощо. «Дивергентні» запитання спрямовані не на єдину

правильну відповідь, вони спонукають до пошуку, творчого мислення. «Оцінювальні» запитання пов'язані з виробленням дискусантами оцінки того чи іншого явища, власної думки.

У соціально-психологічних дослідженнях останніх десятиліть виявлено, що запитання є не єдиним засобом керувати дискусією. Більше того, досить часто вони не лише не стимулюють обговорення, а й можуть гальмувати його. І навпаки – мовчання організатора, пауза дають можливість дискусантам подумати. Запитання у момент неясності, плутанини в основних поняттях чи фактичному матеріалі можуть призвести до ще більшого непорозуміння, тому в навчальних дискусіях часто рекомендуються роз'яснювальні, інформативні короткі висловлювання організатора навчання. Ефективним є парафраз, особливо у випадках, коли думку учень сформулював не досить чітко. Якщо ж висловлення незрозуміле чи недоречне, педагог повинен тактовно про це сказати. Наприклад, «Здається, я не зовсім розумію, що Ви маєте на увазі» або «Мені не зовсім зрозуміло, яким чином те, що Ви говорите, пов'язане з темою (запитанням)».

На наш погляд, продуктивність генерації ідей збільшується, якщо вчитель дотримується таких правил:

- надає час для обміркування відповідей;
- уникає запитань, які нечітко сформульовані;
- не ігнорує жодного запитання;
- розширює думку або змінює її напрям;
- уточнює висловлювання;
- уникає узагальнень;
- спонукає учнів до поглиблення думки.

Важливим етапом роботи вчителя є аналіз і оцінювання проведеної дискусії. Ефективність обговорення дискусійних питань, на наш погляд, визначають такі критерії: культура дискусії; змістовність, глибина обговорення; активність більшості учасників; демонстрація різних точок зору; реалізація мети дискусії; дотримання теми обговорення; структурованість, логічність

дискусії; позитивність, емоційність учасників; продуктивність і конструктивність дискусії; завершеність дискусії.

Безпосередніх учасників дискусії – старшокласників – не варто оцінювати лише за активністю чи грамотно побудованими висловлюваннями. Пропонуємо застосовувати аналіз у трьох площинах: діловій, риторичній та етичній (див. табл. 1).

Таблиця 1

Рівні оцінювання дискутантів

Діловий	Риторичний	Етичний
ступінь підготовки та засвоєння матеріалу, ефективність рекомендацій, аргументованість позицій чи пропозицій	культура мовлення, лаконічність, логічність у відповідях, чіткість і доказовість висновків	манера поведінки, уміння підтримувати зв'язок з аудиторією, тактовно і коректно відповідати на запитання, толерантно ставитися до інших людей та їхніх поглядів

Якщо вчитель систематично використовує у своїй роботі зі старшокласниками технології опрацювання дискусійних питань, він має сформулювати (а в старших класах це можна зробити навіть разом з учнями) поради учасникам дискусій. Можна виготовити плакат з такими порадами:

Поради учасникам дискусій:

1. *Не стверджуйте того, чого не можете довести.*
2. *Умійте вислухати й зрозуміти опонента.* Пам'ятайте, що одна із цілей суперечки розумних і толерантних людей – знайти спільне для їхніх точок зору.
3. *Навчіться слухати критику, віддавайте належне своєму опоненту, коли він має рацію.*
4. *Не нав'язуйте своїх думок чи поглядів.*
5. *Не бійтеся сперечатися з більш підготовленими опонентами.* Епікур

говорив, що в суперечці більше виграє переможений, бо помножує свої знання. Коли у співрозмовників є по одній ідеї, то, здійснивши обмін, вони будуть володіти уже двома ідеями кожен.

6. *Уважно ставтеся до висловлювання найслабшого опонента.* Він може несподівано для себе та оточуючих знайти оригінальне розв'язання проблеми.

7. *Будьте самокритичними.* Не соромтеся визнавати свої помилки. Цим ви завоюєте симпатії опонентів.

8. *Сперечатися треба лише тоді, коли є предмет спору,* тобто проблема, щодо якої дискусанти мають протилежні або просто різні погляди.

9. *Не дозволяйте відвести себе вбік від теми дискусії,* тобто від того положення, яке доводиться або спростовується.

10. *Аргументи мають бути істинними твердженнями,* вони не повинні суперечити один одному. Ваш додатковий аргумент в суперечці – посмішка.

11. *Слідкуйте за своєю мовою,* бо саме через вуха опонента ваші думки дійдуть до його розуму й серця.

12. *Тон виступу в дискусії повинен бути впевненим,* але не задавакуватим. Залишайте можливість для відступу і тому уникайте категоричних суджень та висновків.

Висновок. Отже, застосування технологій опрацювання дискусійних питань на уроках української мови в старших класах стимулює пізнавальну діяльність і самостійність учнів, заохочує ініціативність учнів, розвиває творчу активність, дає змогу створити комфортні умови спілкування, залучити всіх учнів класу до активної взаємодії.

Як і кожна форма роботи з учнями на році, технології опрацювання дискусійних питань не досконалі, не є самоціллю в педагогічному процесі. Вважаємо, що кожен учитель має право обирати такі форми роботи, які відповідають меті навчальної дисципліни, завданням конкретного уроку. Застосування різних форм дискусій, методів і прийомів дискусійного обговорення потребує ще значного наукового дослідження. Зокрема, подальші

пошуки можуть бути спрямовані на дослідження особливостей використання їх при вивченні окремих тем, взаємозв'язку з іншими інноваційними освітніми технологіями, вимог до особистості вчителя як учасника процесу тощо.

Використані джерела

1. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / Арнольд Гольдштейн, Володимир Хомик (пер. з англ.). – К.: Либідь, 2003. – 520с.
2. Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели анализ зарубежного опыта. – М: Наука, 1997. — 223 с.
3. П'ятакова Г. П. Інтерактивні методики та специфіка їх застосування у вищій школі / Г. П. П'ятакова, О. Л. Глотов. – Тернопіль, 2002. – 20с.

Dzhendzhero O.

PROCESSING TECHNOLOGIES OF DISCUSSION ISSUES ON THE UKRAINIAN LESSONS AT SENIOR SCHOOL

Usage problem of discussion and its varieties on the Ukrainian lessons at senior school is examined in the article.

Keywords: *communication, discussion, discussants, interactive technologies, varieties of discussion.*